

MURMELLIUS LEXICONA
A MAGYAR NEMZETI MÚZEUM KÖNYVTÁRÁBAN.

VARJÚ ELEMÉRTŐL.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtára az elmúlt hónapban egy elsőrendű könyvészeti és irodalmi ritkasággal gyarapodott. Megkapta a legkorábbi magyar nyelvű nyomtatványok egyikét, a sokáig unikumnak tartott Murmellius-féle latin-német-magyar szótárt, melynek második példányát csak néhány héttel előbb fedezték fel a körmöcbányai ferenczrendiek könyvtárában.

Ez az érdekes munka korrendben a negyedik eddig ismert régi magyar könyveink között,¹ egyuttal az első nyomtatott szótár, a melyben nyelvünk is szerepel; mégis hosszú ideig alig vetettek rá ügyet a magyar tudósok. Legelőbb Bod Péter említette; ő azonban példányát nem látta s megjelenési évét sem ismerte. Az első pozitív adat róla teljes száztíz esztendő mulva látott napvilágot Ruscsák Antalnak, egy Szent-Ferencz rendéhez tartozó szerzetesnek *Magyarische Kursivschriftbuchstaben mit ihrer Aussprache* (Innsbruck, 1857.) című könyvében, a ki Schwatzban, az ottani ferenczrendiek könyvesházában találta fel a munkát. Ennek révén vált aztán a *Lexicon* ismertté a tudós világban. A figyelmet Ponori Thewrewk Emil hívta fel rá a Tanodai Lapok IX., 1864-iki évfolyamában, különösen ajánlva a becses művecskét az akadémiai nagy szótár szerkesztőinek figyelmébe. A könyvet ő sem látta, csak a Ruscsák nem épen pontos leírását reprodukálta. Figyel-

¹ A Régi Magyar Könyvtárban is negyedik helyen áll, de a legrégebb magyar nyelvű nyomtatványok sorrendje még sem az, a melyet ott találunk. Első az ott másodiknak tett Heyden Sebald Puerilium colloquiorum formulae (Krakó, 1531.) a második a Komjáthy Epistolae Pauli első kiadása, melynek töredékét Fraknói Vilmos fedezte fel Krakóban. Harmadik az Epistolae Pauli krakói, 1533-iki kiadása, negyedik a Murmellius. A Sz. Jobbról szóló 1484-iki ének létezésében ma már alig hisz valaki.

meztető szavai hiában hangzottak el, a Murmelliust a Nyelvtörténeti Szótár forrásai közt hasztalan keressük. Senki sem tartotta érdemesnek a szótár kedvéért Tirolba utazni, még a buzgó Szabó Károly sem; ő is csak a Tanodai Lapok nyomán vette fel címét Régi Magyar Könyvtárába. Végre a magyar tudomány nagy kárára oly korán elhunyt Szamota István, a ki felismerte a munkának nyelvészeti szempontból való nagy értékét, vállalkozott a lemásolásra. 1893 augusztus havában hajtotta végre a fáradtságos munkát s az ő buzgólkodása folytán látott aztán a szójegyzék napvilágot az Akadémia Értekezései között 1896-ban.

Még ugyanezen évben megkezdődtek a tárgyalások a Murmellius megszerzésének ügyében, mert a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága elmulaszthatatlan kötelességének tartotta, minden lehetőt elkövetni, hogy a nagybecsű irodalmi emlék haza kerüljön. E folyóirat szerkesztője a nyár folyamán Tirolban járván, a múzeumi könyvtár megbizásából felkereste az ősrégi schwatzi kolostort s kérdést intézett a rendház főnökéhez, hajlandó lenne-e a Murmelliust illő áron a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának átengedni.

Sem ezen felszólításra, sem a könyvtár megbizottjának hazatérése után csakhamar elküldött írásbeli megkeresésre nem érkezett felelet, bár, magán uton nyert értesülés szerint, a rend-tartományi káptalan foglalkozott az ügygel s az eladást elvben jóváhagyta.

A várt hivatalos válasz helyett 1897 márczius 24-ikén az ismert müncheni könyvárusnak *Ludwig Rosenthalnak* egy levelét vette a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatósága, melyben ez a Murmellius Lexiconának *egyetlen ismert példányát* felajánlotta — 3000 forintért. A levél az antiquariusoknál szokásos fenyegetéssel végződik: »ha elfogadják az ajánlatot, úgy kérem a rendelést sürgönyileg; különben kockáztatják, hogy a becses könyvecske idegen kézre jut, mert több gyűjtőnek fel van ajánlva«.

A Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában mindenki tisztában volt azzal, hogy a megvételre ajánlott Murmellius csak a schwatzi példány lehet, mégis nagyobb biztonság okáért az igazgatóság táviratilag fölkérte lovag Schönherr Dávid udvari tanácsost, az innsbrucki helytartósági levéltár igazgatóját, a ki ez ügyben a schwatzi ferenczrendiekkel már előbb is érintkezésben állott, tudná meg vajon a Rosenthal ajánlotta Lexicon azonos-e a schwatzival s ha igen, mit kérnek érte a szerzetesek. Az értesítés még azon

a napon megérkezett: a példány ugyanaz, ára 2000 forint s Rosenthalnak április 1-ig elővételi joga van rá.

Beható megbeszélés után két nappal később elküldetett a válasz a müncheni könyvtárusnak. Tudtára adta a könyvtár igazgató öre, hogy úgy a példány eredetét, mint annak a tulajdonosok által megszabott árát ismeri s hivatkozva arra, hogy a munka új kiadásban már közkézen forog¹ és hogy annak sem belső becse, sem ritkasága nem indokolja a túl magas árat, érte hatszáz forintot ajánlott; »különben« — írta, mintegy sejtve a következőket — »ki tudja, meddig marad a munka unikum s nem jövünk-e legközelebb egy másik példány nyomára.«

A kínált összeget úgy Rosenthal, mint a schwatzi atyák keveselték. Lehetséges, hogy ha, a mint illendőbb lett volna, a szótárt egyenesen a múzeumnak ajánlják fel, a könyvtár valamely középáron mégis megszerezte volna, így azonban a drága kötetke ott maradt Schwatzban. A Rosenthal fenyegetéskép emlegetett vevői sem kaptak rajta. Itthon pedig lemondtunk róla, hogy a becses emléket valamikor a magunkénak mondhassuk.

Elképzelhető ezek után, mekkora örömmel fogadták az érdeklődők a Magyar Nyelvőr ez évi III. füzetében levő azon hirt, hogy a körmöczbányai szent-ferenczrendi zárda könyvtárában előkerült a Murbelliusnak egy második példánya. A szerencsés megtaláló Maurer Mihály tanár volt, a ki kutatásai közben véletlenül bukkant a munkára. A könyvecske főleg azért került ki a vizsgálódók figyelmét, mert Pesti Gábor Nomenclaturájának 1568-iki kiadása után van kötve s a könyvtár régi katalogusában csak ezzel a címmel szerepelt.

Három nappal a Nyelvőr füzetének megjelenése után már utban volt a levél Körmöczbánya felé, a melyben a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának igazgatósága, utalva a pozsonyi káptalan azon nagybecsű ajándékozására, mely sok egyéb nevezetesség közt a Pray-kódexnek is birtokába juttatta a Magyar Nemzeti Múzeumot, arra kérte a rendház főnökét, engedné át akár ajándékba, akár örök letéteményül a Lexicont a Múzeum könyvtárának. Maháczek Béla házfőnök válaszában arról értesítette az igazgatóságot, hogy ő maga nem rendelkezhetik a könyvvel, miért is az ajándékozás dolgát a rend tartományi főnöke elé terjesztette.

¹ T. i. a Szamota-félében, melyből egy példány Rosenthalnak is elküldetett.

Erre az igazgatóság Hunka Emmanuelt, a rendnek Beczkón székelő főnökét szólította fel a Murmellius átengedésére. Az eredmény minden várakozást felülmúlt. A nagylelkű rendfőnök a Szent-Ferencz magyarországi fiait jellemző hazafiassággal s buzgó készséggel teljesítette a Magyar Nemzeti Múzeum kérelmét. Levele, melyben elhatározását a könyvtár vezetőjének tudtul adja, megérdemli, hogy egész terjedelmében lenyomassuk. Hangzik pedig következőképen:

189/1899.

*Nagyságos múzeumi igazgató úr, egyet. ny. r. tanár úr,
kiválóan tisztelt uram!*

Folyó hó 11-én kt. 276. sz. a. kelt becses és hozzám intézett kérelmére vonatkozólag van szerencsém Nagyságodat tiszteletteljesen értesíteni arról, hogy a körmöczbányai Szent-Ferencz-rendi zárdának könyvtárában meglevő »Lexicon Joannis Murmelii« cz. régi magyar szójegyzéket a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának ajándékba adom.

Ezen elhatározásomról értesíteni fogom a körmöczbányai házunk nt. előjáróját s egyszersmind meg fogom öt keresni, hogy a fentnevezett Lexiconot mielőbb a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának adja át.

Egyébiránt ismételt kiváló tiszteletem nyilvánítása mellett maradtam

*Nagyságodnak
Beczkón, 1899. évi ápril hó 17-én.*

*alázatos szolgálója
Hunka Emmanuel
az Üdvözítőről nevezett Szent
Ferencz-rendtartományi biztos*

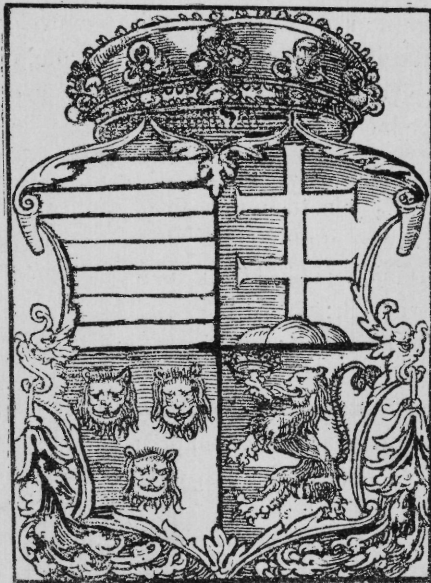
Az értékes ajándékot a könyvtár igazgatósága meleg hangú levélben köszönte meg és sietett a nevezetes gyarapodásról felsőbb helyen jelentést tenni. Valóban nagy köszönetet, nagy hálát érdemel a derék szerzet, nem csak magáért az adományért, hanem azért is, mert példát mutatott szerzetes házainknak, miként kell azoknak a kincseknek helyesen való felhasználásáról és továbbra való megőrzéséről gondoskodniok, melyeket az elmúlt évszázadokon keresztül hiven megtartottak. Mert manapság, amikor

a zárdák megszűntek a tudományos élet emporiumai, fészkei lenni, úgy felelnek meg legjobban a kulturát illető kötelességeiknek, ha a falaik közt őrzött szellemi kincseket közvagyonná, mindenkinek

LEXICON

IOANNIS MVRMELLII, IN QVO LATINA
rerum uocabula in suis singula digesta classes,
cū Germanica et Hungarica interpretatiōe

*Vt autem quoduis uocabulum facile inuenias
tur præstabit Index copiosus.*

Murmellius Lexiconjának címlapja.

hozzáférhetővé teszik. Ez pedig másként nem történhetik, mint ha átadják megőrzés végett valamely nyilvános könyvtárnak.

Ily módon jutott a Magyar Nemzeti Múzeum a Murmellius

szótárának birtokába. A nevezetes kötet, amelyet az igazgató ör személyesen vett át a körmöczbányai rendház főnökétől megérdemli, hogy kissé bővebben foglalkozzunk vele, annál is inkább, mert sem Szabó Károlynál, sem a Szamota kiadásában nem találjuk a munka pontos könyvészeti leírását.

A *Murmellius*, mint már említettük, egybe van kötve a Pesti Gábor Nomenclaturájának 1568-ban, Bécsben nyomtatott kiadásával. (Régi Magyar könyvtár, I. k. 68. sz.) A kötés durva hártýával van borítva, melyet már egy izben valamely nagyobb alakú könyv tábláján használtak volt. A táblákhoz való keménypapírt XVII. századi magyar nyomtatványok levelei szolgáltatták. Ez a kötés körül-belül a XVII. század derekán készülhetett. A két munka már előbb is be volt kötve, s a második bekötésnél ugyancsak megvágta a könyvkötő a lapszéleket, főként a kissé nagyobb alakú Pesti-szótárnál; a nyomtatásban azonban nem tett kárt, csak a régibb kéztől eredő széljegyzetek némelyikét csonkította meg.

A két szótár már a XVI. században együvé volt kapcsolva, legalább erre mutatnak a mindkettőben előforduló, ugyanazon kéztől származó bejegyzések. Ezek részint a könyv azon, valószínűleg első gazdájától erednek, kinek nevét:

Georgius Fleisch,

a Pesti-féle szótár L jelzetű lapján olvashatni. Az írás a XVI. század nyolczvanas éveire mutat.

A későbbi tulajdonosok közül a legrégebbnek nevéből csak a kezdőbetűket ismerjük:

P: I: I:	S: I:
16	68.

Úgy látszik valamely Pater . . . Societatis Jesu lehetett. A vörössel irt betűk a Nomenclatura címlapján vannak.

A kötet előlevelén találjuk egy ugyanazon századi tulajdonos nevét:

Ferdinandus Franciscus Andreas

Witschen ab Hirschenfeld 1698.

A következő század elején *Részev István* birtokába jutott, ettől pedig a körmöczi minorita zárdára szállott a két szótár, melynek a XVIII. század közepénél nem újabb bejegyzése a Pesti címlapján látható:

<i>Contūs</i>	<i>Cremitz</i>
<i>Frum</i>	<i>minorum.</i>

A *Murmellius* pontos leírása a következő:

1a l.

LEXICON | IOANNIS MVRMELLII, IN QVO LATINA | *rerum uocabula in suas singula digesta classēs, | cū Germanica et Hungarica interpretatiōe* | *Vt autem quoduis uocabulum facile inueniatur* | *tur præstabit Index copiosus.* (Ez alatt fametszetű lécz és a magyar czimer, azon dűczről lenyomva, amelyről az Vietor egyéb, Magyarország számára készült nyomtatványában is nyomatott.¹)

1b l.

*Codice pertenui latet hoc, ò chara Iuuentus,
Commoditas studijs maxima (crede) tuis.
Seu Romana placent capiunt te, aut Theutona uerba,
Pannonico potius seu cupis ore loqui.
Vox nulla est certe cuius tibi copia non sit
Nullaq; barbaries hic dominatur iners.
Omnia sunt puro uerba en sermone posita,
Stant posita exacto singula iudicio.
Venditur hic paruo thesaurus maximus ære,
Negligere hæc igitur tam preciosa caue.
Leon. Coxus fatiebat.*

IN IOANNIS MURMELLII VIRI DOCTISSIMI

librum, quondam Rectoris scholæ Dauentriensis.

Epigramma Andreæ Friderici Eleuthero-
politæ Silesij.

*Teutonicæ, hæc tantum scripsit, Murmelius olim
Insignis, pubi præcipuumq; decus.
Pannonicæ at doluit, Germanis commoda sola hæc
Cedere, mox fecit Pannonicæq; loqui.*

EPITAPHIVM EIIDEM.

*Maxima uix poterant lectoria præhendere uiuum,
Fossula nunc capit hunc, exiguumq; solum,
Toxica me sanum morti lethalia reddunt
Dum prodesse uolo, pernegat inuidia.
Viuenti, dederas sedulo quod lector amice,
Post aneres etiam, dic bona uerba precor.
Fridericus adtulit nesciat inuidia.*

¹ Így a Komjáthi Szent Pál leveleiben. (1533.), Székely István Soltár könyvében és Kalendariumában.

2a 1.

PRAECLARAE INDOLIS ET AMPLISSIMAE

spei adolescentulis Michaeli & Francisco Magnifici quoanda domini Stephani à Peren filii, Martinus Heptamydius Bibliopola Cracouienſis S. D.

ET si multa sunt, quæ puerio literas & linguas discentibus una cum ipſo quaſi lacte tradi debent, tamen uix conuenit quicquid æque diligenter curare Pædagogum, atq; ut quæmaxime pura & propria rerum uocabula rudes animi percipiant. Id quod magno studio fuiſſe ueteribus, cū quæ in hunc uſum reliquere ſcripta indicant tum ipſa loquitur conſuetudo, quam ijdem haud dubie poſteris, quaſi per manus tradidere. Eam dico conſuetudinem, qua hactenus permagno omnium, quod ſciam, ſcholarum conſenſu receptum fuit, ut poſt diurnas docendi & diſcendi operas nemo uel ἀναλφάβητος è ludo dimitteretur, niſi aliquod uoculis latinis cum interpretatione linguæ uernaculæ redditis, quæ reuerſus domum quaſi penſum laboris ſui parentibus perhiberet. Qua in re quum ſæpe tanta fuerit literatorum imperitia, ut uel ſemilatina, & de fece, quod aiunt, accepta tradiderint, uel quæ latina fuerunt, ineptiſſime ſint interpretati. Non debet non optimo conſilio factum uideri, quod Joannes Murmellius haud pænitentus dum uiueret puericiæ præceptor latina rerū uocabula germanice explicata, et in ſuas ſingula digeſta claſſes libello eſt complexus. Cæterum quum eius libelli fructus amplior ſit, quàm qui debeat intra germanicæ linguæ fines contineri, quod Hieronymi Vietoris Calcographi cum primis diligentis & induſtrii ſtudio perfectum eſt ut inſuper Polonica illuſtraretur, id ego adoleſcētuli ornatiffimi uobis quaſi authoribus fretus ad ueſtratam, hoc eſt Hungaricam transferendum curauit. Fuit enim mihi magnæ authoritatis inſtar oratio ueſtra, qua me cū nuper in Idam ueſtram ueniſſem, ſane quā humaniter appellatiſtis & admonuiſtis, ut ad nos aliquid bonorum libellorum afferrem. En itaq; afferro ad uos huc (mea quidem opinione minime malum), in quo legēdo ſi quod facere pretium operæ uidebimini, quid obſtabit quo minus cum patrueli, eidemq; ſobrino & æquali ueſtro Joanni à Peren haud uulgarem item ad laudem uiam cū ſumma omnium ſpe ingreſſo cōmunem faciatis? Quod ſi hoc

studium meum uobis gratum fuisse cognouero, non desinam porro inquirere, uobisq; & uestræ linguæ plures hoc genus libellos uendicare. Vos qua cœpistis grauiter pergite, & Magnifici parentis uestri gloriam, ac clarissimæ feminae matris uestræ D. Elyzabethæ à Frangapanibus Comitis, expectationem implere, adeoq; superare contēdite cum beneuolente deo, qui uos perpetuo seruet & sospitet. Cracouia, anno domini M. D. XXXIII. Decembris.¹

3b l. INDEX RERVM HOC IN NITI- | *dis*simo libello contentarum. (A szócsoportok abc rendben való elsorolása folytatása és vége a 3a lapon.)

4a l. INDEX VOCABVLORVM. (Három hasábosan; az első szó *Abacus*. Végződik a 22b oldalon *Zonarius*-sal.)

23a l. (1. számozott oldal). *Uariarum re-* | rum dictiones Latine, cum Germa- | nica et Ungarica interpretatione. *Mancherley* dinger *Sateynischer*, vnd *Pol-* | *nischer* vocabeln mit *Deusch*er bedeu- | tung oder auflegung. | *Külemb* fele allatofnak neuef: *diakol*: neme- | től es magyarol. (Következik a szótár.)

126a l. (207 szz4 oldal) végződik a munka a *Pokol* szóval. Kolofonja: *Cracouia per Hieronymum Vietorem. Anno ab orbe redempto M. D. XXXIII.*

Kis nyolczadrét, elől 4 kettős és egy hármás füzet, 22 szzltan levél és utánna 207 számozott oldal. Példányunk, fájdalom, nem teljes, hiányzik az egész T füzet (193—200. old.) és az utolsó levél.

Ezért a hiányosságért azonban kárpótól bennünket a példánynak egy becses különlegessége, a benne levő kéziratossági javítások és pótlások. Úgy a *Murmellius*, mint az elébe kötött *Pesti*-féle szótár, úgy látszik, erősen használatba volt véve, s egykori tulajdonosaik, a szerint, a mint a folyton fejlődő nyelv megkivánta, javítottak rajta. Ki van igazítva a sok sajtóhiba s a felcserélt szómagyarázatok (mert ilyen is akad bőven) helyükre vannak iktatva. Két kéz írását lehet megkülönböztetni. Az egyik, a régebbi azon *Fleischér György*é, aki, mint már említettük, a *Nomenclatura* egyik lapján jegyezte fel nevét. Ez az írás körülbelől 1570—90

¹ A Szamota kiadásában sem az elől álló epigrammák, sem az érdekes ajánlólevél nincsenek meg.

közé esik; az akitől ered, mint már a név is mutatja, valószínűleg német volt; magyar ortografiája és a német szavakon tett javításai erre vallanak. A második kéz egy ismeretlen; írásának jellege a XVII. század első negyedének felel meg; a jó helyesírás s a megfelelő ékezés valamely nagyobb műveltségű emberre mutatnak. Az illető vagy pap, vagy erősen katolikus érzelmű világi lehetett, mert a protestáns felfogással, sok helyütt egyenesen pápistaellenesen irt szómagyarázatokot áthúzgálta s melléjük írta: *hæresis*. Ilyenek pedig a Murmelliusban bőven akadnak. Például:

Sacerdos. *eyn p̄rjester. Iſten mondaffanak tiſtan predicalloia. Exorcista. Eyn beſchwerer. Baculiſta eſciue.*

Papa. *eyn bobſt. Bôlczſeguel es igaz iſteni tudomannual wen embernek kelene lenny.*

Subdiaconus. *Eyn epifitel. Kis pilifő diak.*

Diploma. *Eyn bull. Oldozo leuel io körvjtinnnek nen (igy!) kel nele elni.*

Cucullatus rogator. *Eyn terminirer. Rodolo es puzteito barát.*

A gloszszak, tekintve, hogy nyelvünk fokozatos fejlődésének megismeréséhez nyujtanak becses adalékot, megérdemlik a lenyomatást. Közöljük itt a legérdekesebbeket, megjegyezvén, hogy a folyó írással szedettek a kéziratos szómagyarázatok, a többi nyomtatás; a csillaggal jelelték a *Fleischer György* kezétől származnak.

Álljanak elől a Murmellius gloszszái, abban a rendben, a mint a könyvben találhatók. Az előttük levő szám a Szamota-féle kiadás sorszama, a mit a könnyebb felhasználás kedvéért közlünk.

293. Collis. *Ein berg do man wein oder korn bauet. Heg. Domb.*

294. Colliculus. *Ein berglein ſys heg. Dombotska.*

297. Vallis. *Ein tal. Arok. völgy.*

298. Conuallis. *Ein tal rund oder ſcheitweis umher tziwiſchē den bergen. Aroknak igenes feneke. völgyeshely.*

299. Campus. *Ein ebne. Selus mező. Sik mező.*

309. Argilla. *Tejm. Czinalt ſar. Agyag.*

342. Riuus. *Ein bach. Foliaſ. Szakadék.*

346. Vadū. *Der furt des waffers. Dis feneke. gazlöhely.*

370. Angiportus. *Ein enge gaß. Forus ucza. Sikátor.*

478. Veruex. *Ein hammel. Herrett kos. Ürü. Bôrböch.*

- Plaudus. **Ein brack.** (Magyarja hiányzik; Szamotánál nincsen.)
*kamafz.*¹
671. Naris. **eyn nagloch.** *Or lyük.*
672. Naso. **eyner der ein lange ader groÙe uafen hat.** *Mag orro.* *Orros.*
712. Stomachus. **Der mag.** *Has. *giomor.*
720. Splen. **Das milch.** *Vesse. Lép.*
721. Ren. **Dye ner.** *Bel.* (Utánna, pótlékép:) *Reticulū.* *Vese halója.*
722. Intestinum. **Eyn darm.** *tag.* *Hurkak.*
728. Omentum. **Eyn yeglich inwendig neÙ.** *Cheples gaay.* *Chepkés háj.*²
735. Huber pecudum. **Eyn emter des fuchs,** *ader ein striche.* *Sarum.* *csócs.* *tölgy.*
990. Pestis. **Eyn ieglich böÙe sucht.** *Dök.* *Mirigy.*
1007. Pullus. **Eyn jung vogel ader eyn jung thier.** *Éik.* *Tyukfi.* *chírke.*
1024. Crifta. **eyn kamp.** *Cimer.* *Tarék.*
1058. Pygargus. **Ein trap.** *Feer farko madar.* *Túzok.*
1067. Falco. **Eyn falk.** *Karual.* *Sólyom.*
1165. Sturio. **eyn ñoer.** *Sturin hal.* *Kechege.*
1170. Truta. **ein vore.** *Trut hal.* *Pisztrang.*
1177. Perca. **eyn perfish.** *Perca hal.* *Sügér.*
1178. Tincha. **eyn schley.** *Aylus visenek hala.* *Varga hal,* *czompo.*
1224. Cantharis. **eyn grüner keuer.** *Heruo.* *Zöld bogár.*
1225. Erigulans. **eyn zecke,** *ebnek es farkasnak orrara ragado ferük.* *Kullanck.*
1247. Bufo rana. **eyn krot.** *Felfualkodo beka.* *Varas beka.*
1251. Hirudo uermis palustris. **eyn egel.** (Magyarja nincs. A Szamotánál levő *Nadal pioka* valószínűleg kézzel van beírva a schwatzi példányba.) *Nadály.*
1252. Tipulla. **Wasser gems.** *Dizben iaro ferük.* *Vizipök.*

¹ Nem, mint ma, kölyök-kutyát, hanem nagy ebet, kopót, vagy efélet jelent. A szláv *komusz* szóból jön.

² Érdekes, mint vált a régi *csepleszháj*ból, a melynek jelentése kiveszett, *csipkés háj*. A XVI—XVII. század embere az ősi formát egyszerűen sajtóhibának nézte.

1257. Multipeda. (Németje nincs.) **Földhen** (igy!) **lako fergeg.**
földi hernyő.
1319. Fraxinus. **Eyn eschenbom.** **Gergian fa.** *Körösf.*
1324. Juniperus. **Eyn jachandelberbom.** **Fenőfa.** *Elibe irva:*
Gyalog —
1333. Ornus. **Hajnbutj.** **Iharfa.** *Gyertyán fa.*
1337. Suber. **Corkbom.** **Makus fa.** *Kérgesfa.*
1345. Taxus. **Eyn eybenbom.** **Kőserőfa.** *Körös-f.*
1541. Folliculus. **eyn hulj.** **Gabonanak vagy botfonak** (borsó-
 nak) **heia.** *boga.*
1547. Gemmula. **eyn klein edel stejn.** **His güng.** *dráka kö.*
1548. Margarita. **eyn perlin.** **Dragakö.** *Gyöngy.*
1549. Adamas. **eyn adamant oder dyemant.** **Adamas.**
Gyemánt.
1552. Corallium. **eyn korall.** **Koral.** *kláris.*
1584. Electrum. **Scheynend metal** **ader gundterfeil.** **ercz kinek**
ötöd rese eüft. *Ezüftös értz.*
1585. Orichalcum. **Messz.** **Arantias ercz.** *velentzei réz.*
1586. Stannum. **Czinn.** **Allo on.** *Feír ón.*
1587. Plumbū. **Bley** **oder loet.** **On.** *ólom.*
1596. Nitratus puluis. **Buchffenpuluer.** **Saletrum por.**
Puska-por.
- Erugo. (se magyarja, se németje). *Réz rozda.*
- Scoria (Ugyanúgy) *Taraßk. schlacken.*
1617. Adytum templi. **Der thor.** **Segöfste.** *Szenthely.*
1618. Sacrarium repofitoriū sacrorū. **Sacryfstej** **ader tres-**
kanmer. **Sent hel.** *Segreftye.*
1620. Statua. **Eyn feul.** **keep.** *Faragott keep.*
1625. Cereus. **Eyn wachskerz.** *viß Georgia.*
1634. Pictura. **Eyn gemel.** *kép.* **Iras.** *képezet.*
1641. Hostia. **eyn offer** **ader hostij.** **Offectoriū.** *ostya.*
1644. Baptisterium. **Eyn tauffstejn.** **Mofdo.** *kereßtelő köv.*
1646. Aspergillū. **Eyn weywadel.** **Asperforiū.** *Szentelö.*
1687. Horologium. **Eyn seger.** **Horaczka.** *Óra.*
1651. Rophalum malleus cāpanæ est instrumentū quo pul-
 latur ostium. **eyn klöppel.** **Aito verö.** *kelepölvö.*
1653. Funiculus. **eyn seylin** **ader schnur.** **His kötel.** *kötelechke.*
- Missa. **eyn mess.** **Mise sido so.** *Aldozat.*

Humerales **eyn humeral. Omeral. Vállaló.**

1661. Alba. **eyn alb. alba. Beke-ing.**

1687. Ordo. **Die weyhung. Szerzet. Egyhazi rend.**

1688a. Extrema unctio. **Die heilige ölung. utólso Kenetis.**

1716. Foculus. **Eyn hertlin. Kis tüzhel. Tüztarto. Etek melegítő.**

1752. Scala. **eyn leyter. Keitolia Lábtó.**

Rutabulum (se magyarja, se németje, = szénvonó.) **Afag.¹**

1888. Pensa. **Das werck ader die wol das an dem racken ist. Sós. *Szóß.**

Suppedaneum. (Németje és magyarja nincs.) **Talp-al.**

1967. Cribrum. **eyn syb. Kofka. Szita.**

2291. Satrapha. **Eyn laudtuogt. Katona. kuk magda.** (Azt vélem, itt a szótár javítgatója nagyon hibásnak gondolva a satrapha fordítását, csüfolkodásból tette mellé a *kuk magdá-t*. Ezt a ritka szóllást megeljük a Nyt. Szótárban is, hová a Matkó Bányász-Csákányából került, *kuk Magdo* formában. Körülbelül ollyasmit jelenthet, mint a *nenedek*.)

2408. Doliarius. **Eyn vashinder ader kuffer. Hordo gyarto. kádár.**

2409. Figulus. **Eyn töpfer. fazyk gyarto. Fazekas.**

Ezek a Murrélius múzeumi példányának feljegyzésre méltó gloszszái. Nem kevésbé érdekesek azonban a Pesti Nomenclaturájában levők sem. Ime a nevezetesebbek olyan sorban, mint az eredetiben következnek.²

Vdalricus **Vdalricus Orle.**

Gabriel. **Gabriel. Gabor.**

Rinaldus **Rynald. Rinót.**

Natiuitas **zyletes weynacht karáchony.**

Tonfus. **meg nyct. *megberet(val)-tat(ot).**

Planta pedis **lab nyom *talp.**

Digiti pedis **lab hozza. Uyak.**

Gremium **kebel, *öl.**

Angiporus **poros ucza sikátor.³**

¹ Megvan Páriz-Pápainál is *a'zag* formában. Hiányzik a Nyt. Szótárból.

² Ahol szükségesnek véltük, az idegen kifejezést is ideigtattuk.

³ Megvan a Murréliusban is.

- Sententia (csehül: **ortel**, németül: **urtagl**) **sententia** *ertelem.¹
 Cacabus **fewdem** *ist.
 Baiulus **tragar trager**. *kórher. (?)*
 Caputium (csehül: **kukla**) **capucium**. *cháklya*.
 Calopodia (olaszúl: **i zoccoli**) **csokol**. *fatalp*.
 Filum rotundum (csehül **dratua**) **macnyag** *waswefő.
 Paftum (csehül **kwass**) **keuert allat**. *kovás.
 Cerua **emz** *nőstény szarvas.
 Cuniculus. **cuniculus**. *tengeriül.
 Porca. **newstendyno** *Emè*.
 Ciconia **esterag** *czako.
 Tepidum **lággy meleg**.
 Iris **isten kehkegye** *fivarvan.
 Scismaticus **kaçer der kehçeristh** *hittől szakadt*.
 Incantare. **megbiuelny** *megigefzni.
 Tessera. **verfelje** (csehül: **koftj**, németül **würffel**) *koczka.
 Pluvia **togys** *eseo.
 Colus **rokka** (olaszúl: **la rocca**) *gufaly*.
 Manticulare **aftal kezkenem**.
 Facere **tenny thon** *chelekedni*.
 Factura. **thynalt allat**. *chinalmany*.
 Sum contentus. **content vaggok** *megelégsem*.
 Fastidiosus **watalatos** *unalmas*.
 Salus **Salus** *egészséggel*.
 Salutare **kwzenny** *üdvözleni*.

* * *

A Murmellius szótárának megszerzése nagy nyereség a Magyar Nemzeti Múzeumra, azonban kell, hogy a magyar tudományosságra is az legyen. A *Lexicon* nagy fontosságát fejtegetni felesleges lenne. Mint első nyomtatásban megjelent magyar szótár, irodalomtörténetünk egyik nevezetessége, mint nyelvészeti kútforrás pedig megbecsülhetetlen. Közel *háromezer* magyar szó és kifejezés foglaltatik benne, köztük igen sok elavult s kiveszett és akárhány olyan, amelyik más nyelvemlékben elő nem fordul. Ezt a becses forrásmunkát mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni egy pontos és hű kiadás révén. A Szamota-féle különösen két nagy

¹ Ordalia, ortályoskodás.

hibában szenved: ki van hagyva belőle a német szöveg, már pedig ez itt szükséges a magyar nyelvészet szempontjából is és hiányoznak mellőle a munka keletkezését, szerzőjét, stb. felvilágosító jegyzetek. Még a nagy fontosságú ajánló levél sincs benne. Azt már a körmöczi példány felfedezője említette, hogy egy-két, téves olvasásból eredő hiba is becsuszott ebbe a kiadásba. Egy szóval ez nem felel meg a követelményeknek. Azt véljük, a Murmelius elsősorban érdemes lenne arra, hogy a Magyar Tudományos Akadémia felvegye a hasonmásban kiadandó régi magyar nyomtatványok sorába, a melyeknek eddig megjelent kötetei közt nyelvészeti tekintetben alig akad a Lexiconhoz fogható. Most, midőn nem kell többé külföldre menni a lemásolásért, sem nagy munkával, sem tulságos költséggel nem jár a kötet közrebocsátása; a belőle származó haszon pedig úgy a fáradságért, mint a költségekért bőséges kárpótlást nyújt.

ÉNEKESKÖNYVEINK A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

ERDÉLYI PÁLTÓL.

(Második közlemény.)

Nyomatott források.

— *Egyláziak.* —

1. *Gálszécsi István. Énekeskönyv.* Krakkó, 1536. 8-r.

Sz. Ujfalvi Imre a Gönczi Gy. Énekes könyvének 1602. debreczeni kiadása előszavában megemlékezik azokról, kik »énekeskönyveknek kibocsátásában munkálkodtanak«. Ezek között említi Gálszécsi Istvánt: »Gálszécsi István mester, azon városnak iskolájában tanító, irt egy Énekes-könyvecskét. Dedicáltatott az Nagyságos Perényi Péternek, nyomtatattott in Octavo Krakkóban, 1536. »*Szabó K.* (I. 8.) e följegyzés alapján föl is vette a munkát, noha annak egyetlen példányát sem látta. A véletlen, mely ez elveszettnek hitt munka egy töredékét napfényre hozta, igazolta Ujfalvi Imrét és Szabó Károlyt is. E töredék *Ágoston* József birtokában van, négy számozatlan októvlevélből áll, az első terniónak hiányos négy levélből: A₂, A₃ + 2 sztan levél, tartalmazza a Perényi Péternek szóló ajánlást s az énekek közül két dogmatikus éneket. Ez a legrégebb ismert kótás nyomtatványunk. A M. Könyvszemle 1887. évi folyamában (215. l.) ismerttettem s a töredék egész szövegét cinkografiai másolatával együtt kiadtam.

† *Sametozel.*